

זרב ארי' ביניסובסקי, כפר הרא"ה, ישיבת בני"ע.

לשאלה הנ"ל (ג)

א. הקשה בס' „תורת הארץ” (סי' ז' אות ל"ו) לדעת הסוברים שאדמת הפקר פטורה מן השביעית, שא"כ למה אמרו שיותר להביא את העומר מפירות שביעית אעפ"י שפירות שביעית אסורים בשריפה, משום שנאמר „לדורותיכם” (מנחות פ"ד), הרי ישנה אפשרות להביא את העומר ממה שנזרע וגדל באדמת הפקר שאין בה שביעית.

פשיט לו ליי"ל שאדמת הפקר ראוי להביא ממנה את העומר. והוא כשיטת הטורי אבן (ר"ה י"ג) המעלה „ואעפ"י ש„קצירכם” שנאמר בעומר ממעט קציר נכרים, בע"כ שלא נתמעט מכאן קציר הפקר, שאל"כ הרי לא יתכן להביא עומר בשביעית שכל התבואה היא הפקר.

ב. אכן לענ"ד יש בזה מקום לפקפק. כי הט"א למד מכאן גם לענין בכורה, שגם שם אמרו שמש"נ „בישראל” בא למעט בהמת נכרים, ומחדש הט"א שרק בהמת נכרים נתמעטה מבכורה, אבל בהמת הפקר חייבת. שכדרך שתבואת הפקר נקרא קצירכם, כמובן יקרא בזה „בישראל”.

ודבר זה ודאי אינו, שהרי תוספתא מפורשת היא, והובאה ברי"ט אלגזי ריש ה' בכורות בהמת המדבר והגר שאין לו יורשים פטורה מן הבכורה, הרי שגם הפקר בכלל המיעוט.

ובס' באר יצחק (יור"ד סי' כ"ג) הוסיף להוכיח שהפקר נתמעט בכל מקום שנכרי והקדש נתמעטו, ממה שמצינו לענין חלה (יור"ד סי' ש"ל) שהמפקיר עיסתו ונתגלגלה כשהיתה הפקר ושוב חזר וזכה בה פטורה ט"ז החלה. והטעם הוא משום „עריסותיכם” שממנו נתמעטה עיסת נכרי והקדש, ה"ה עיסת הפקר. הרי לנו מזה שהפקר שוה בענין זה לנכרי.

(ואעפ"י שהרמב"ם לא העתיק להלכה דין זה שהפקר פוטר בחלה, עי' בס' מרחשת סי' מ"ח, אות ג' וד', וכן בחידושי רח"ה פ"ח מה' בכורים, שדנו בזה והעלו שגם הרמב"ם מודה לדין זה להלכה).

ומכיון שכן נחזור אנו ונלמד משם גם לנידון שלנו, שכשם ש„קצירכם” ממעט של נכרי, כמו"כ יש למעט הימנו גם של הפקר.

ג. אכן לפ"ז תחזור קושייתו של הט"א ממה שמביאים עומר בשביעית שתבואתה הפקר. אך נראה שיש לחלק בין אדמת הפקר שזה נתמעט באמת מהבאת עומר, שכיון שאין האדמה של ישראל אין ע"ז שם „קצירכם”, אולם בשביעית שרק התבואה היא הפקר אבל לא הקרקע בזה לא נתמעט מקצירכם כלל¹.

1 נראה שדברי הט"א מבוססים על התוס' שם ד"ה ו„לא”, וקוטב דבריהם שהנכרים

ויסוד לחילוק זה יש לראות בס' פרי יצחק (חלק ב' סי' ל"ג) שחידש דבר זה לענין מה שאמרו הפקר פוטר מן המעשרות, שהוא רק כשזכה בפירות מבלי שזכה בקרקע, אבל הזוכה בקרקע ובפירות חייב גם במעשרות וכדבריו מצאתי בתוס' י"ט (פאה פ"ה מ"ה) שהזוכה בקרקע ובפירות חייב במעשר. (אכן דבריהם הם שלא כתוס' תמורה ו' ד"ה המפקיר וכבר רמז לזה בגליון רש"א שם שציין לעיין בתויר"ט הנ"ל).

ואף אנו נאמר לחלק באופן זה לענין "קצירכם", באופן שקושית "תורת הארץ" מעיקרא אינה, שאין מביאים את העומר מאדמת הפקר שאין זה "קצירכם", ד. אכן לעצם חידושם של הנ"ל לענין מעשרות פשטות הגמרא (ב"ק כ"ח) "המפקיר כרמו והשכים בבקר ובצרר" וכי אין נראה אלא שהפקיר את הפירות, וביותר מוכיח ע"ז פשטות לשון הירוש' (פ"א ממעשרות ה"א) שהביא שם: הפקיר קמה וחזר וזכה בה פטור מן המעשר, שלא הזכיר אלא הפקרת הקמה, וכשחזר

בזמן שנכנסו אבותינו לארץ לא היה להם קנין בקרקע אלא במה שזרעו ואעפ"כ מקשה בזה הגמרא שאין זה "קצירכם". הרי לנו מזה שלענין עומר עיקר ההקפדה על קנין גוף התבואה. וזה גם מובן מסברא שהרי "קצירכם" חוזר על התבואה ולא על האדמה. וכן מצינו לענין מעשרות שנתמעט מתבואת זרעך הקונה תבואה (ב"מ פ"ח), אבל הוא רק אם קנה תבואה קצורה אבל החוכר שדה חייב במעשרות, שזה תבואת זרעך לדעת הכל.

אכן ע"י רש"ש שכ' שבשביעית ג"כ יתכן שלא יהיה קציר הפקר, כי אין דין להפקיר כ"א על בעל השדה, אבל כל אחד רשאי לזכות בתבואה גם לפני שהביאה שליש בעודה במחובר. ונ"ל שגם דעת התוס' שאין מצות תשמטנה ונטשתה אלא על הבעלים ולא על הזוכה (ושלא כרש"ש שסובר שדעת התוס' אינה כן). שהרי התוס' ר"ה ט' ד"ה וקציר לא הקשו אלא איך מותרת התבואה לעומר שהרי היא אסורה לישראל מדין משומר, ולא הקשו איך מותר לשומר לשומרה הרי יש מ"ע שתהא הפקר. וע"י מנחות פ"ד (ד"ה שומר) שתרצו תירוצ' א' שאין התבואה נאסרת, וזה אין בו אלא כדי לתרץ ההיתר להשתמש בתבואה אבל לא למה היה מותר לשומר. א"ו גם התוס' סוברים שהזוכה מותר לו לשומר התבואה. אלא שנתקשו שהרי משומר אסור וסוברים התוס' שזהו דין לחוד שאף שאין חיוב להפקיר על הזוכה, מ"מ פעולת שימור אוסרת את התבואה ממיעוט הכתוב שבתו"כ. מן המשומר אי אתה בוצר", וזה שייך גם במי שזוכה בתבואת הפקר.

(ובזה מתורצת הערת הרש"ש דף ט' הנ"ל בדברי התוס' שלא היו שומרים אלא מן החיה, שהרי נראה שהתבואה צריכה להיות מופקרת גם לבהמות. ולפי הנ"ל, אין הכי נמי, דין הפקר של הבעלים באמת צריך להיות מוחלט, אבל מה שנתמעט איסור אכילת הפרי המשומר ואפילו ע"י אחרים וכנ"ל זה לא נתמעט אלא כשמשמר מבני אדם ולא מחיות. אך בל"ז לק"מ כי אעפ"י שהכל מופקר גם לבהמות מ"מ אין איסור למנוע בהמות מלאכול תבואה הראוי למאכל אדם, שהרי התורה הקפידה, "לאכלה ולא להפסד" ומאכל בהמה הראוי לאדם ה"ז הפסד. ועד כאן לא אמרו אלא שאי"ח להחזירה (רמב"ם פ"ה ה"ה), אבל ודאי שאין איסור והמתזירה תבא עליו ברכה שהרי כן נראה הלשון, "אינו חייב להחזירה"). וממילא שייך שפיר שם "קצירך" גם בתבואת שביעית, כיון שהזוכה בה אינה אסורה, רק השמירה אוסרתה לפי התוס' וכנ"ל.

ה ע ו ר ך

וזכה בה ממילא הכל שלו, ואעפ"כ אמרו בזה שהוא פטור מן המעשרות. (וע"ע „כנסת ישראל" חוברת י"ד, סי' ק"ס, אות י"ח).

וקושיית הט"א שאמר לתרץ בחידוש זה בס' „פרי יצחק" הנ"ל נראה לתרץ באופן אחר. קושיית הט"א היא על מה שדרשו במכילתא (הובא ברש"י ר"ה ט"ו) שביעית פטורה מן המעשר ממש"ג „ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה", מה חי' אוכלת ופטורה אף אדם פטור. והקשה למ"ל מיעוט מיוחד בשביעית, הרי תבואת שביעית היא הפקר, והפקר נתמעט ממש"ג „ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך".

והנראה לתרץ כדלהלן. דין זה של הירוש' לענין הפקיר קמה מובא ברמב"ם להלכה (פ"ב מתרומות הי"ב) ומבדיל בין שהפקיר קמה וזכת בה, שאם עבר והפריש ממנה תרומה, תרומתו תרומה. אולם אם הפקיר שבלים תכה בהן אח"כ אין תרומתו תרומה גם אם עבר והפריש. (וע"י בראב"ד וכ"מ והרדב"ז). למדנו מכאן שיש זחל שם תרומה על ההפרשה גם כשאין חיוב הפרשה כלל.

ותמהו האחרונים בדברי הרמב"ם בחילוק שבין קמה ושבליים, ממנ"פ אם המיעוט ז' „בא הלוי" מתפרש גם למעט בעודה בקמה, מנין לנו שתחול הפרשה בדיעבד, ומה הבדל בין הפקיר קמה להפקר שבלים.

ה. אכן חילוק מעין זה בין חיוב הפרשה לאפשרות חלות שם תרומה על ההפרשה כתב בס' „כפתור ופרח" (פ"ג) בשם הראב"ד, שמשאר מינים חוץ מפירות ויצהר אף אם נסבר שאין בהם חיוב הפרשה מה"ת, מ"מ אם הפריש ה"ז תר"מ מן התורה.

ונראה מזה שיש שני ענינים בתרומה: א'. דין וכתב בתבואה לקבל קדושה ע"י ההפרשה, וזה תלוי בגידול בארץ (וע"י לזה תוס' ב"ב פ"א ד"ה ההוא שכתבו שטבל הוא חובת קרקע, והיינו שאעפ"י שדין טבל אינו חל אלא לאחר מירוח, מ"מ סיבת החיוב היא במה שגדל בא"י, וע"ע תוס' ע"ז ג"ו ד"ה שמותר „ויש דוחים" וכו', „ודבר תימה הוא וכו'") וכן תוס' נדה ו': ד"ה נולד; ב'. החיוב להוציא אפשרות זו מהכח אל הפועל ולהתפיס התבואה בקדושה ע"י ההפרשה, [אלא שבזה הדעות מחולקות אם חיוב זה הוא דוקא כשבא לאכול מהתבואה או שהוא קיים גם לפני כן (ע"י רש"י גיטין מ"ז: ד"ה מדאורייתא וט"ז יור"ד סי' א' סק"י)].

ומקור לחילוק זה נלענ"ד שהוא מספרי (פ' שלח) וז"ל: תרימו תרומה לה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר, או אינו אלא בתרומת חלה וכו' דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך וכו' תתן לו חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, ת"ל תרימו תרומה לה' חובה ולא רשות, עכ"ל. הרי לנו מזה שאילולי הדרשה המפורשת היינו אומרים שכל דין הפרשת תרומה אינו אלא רשות, וא"כ שפיר ניתן להאמר שגם כשבא הכתוב ללמדנו חובה אין זה אלא בדגן תר"י, אבל שאר מינים אף שלא נתרבו לחובה זו, מ"מ לא נתמעטו גם מאפשרות של הפרשת רשות. [וזה שלא כדברי ה"אמרי בינה" (תר"מ סי' ב') המפרש כונת הראב"ד מטעם נדר. וכן סי' כונת דברי הר"ן חולין ק"כ שהוכיח ממשנת ביכורים (פ"ג מ"ט) שגם בשאר מינים אף שאין חייבים בביכורים מ"מ אם רצה מביא, שהוא

רק מדין נדר. אבל אין פשטות לשון הראב"ד מוכיח כן. וע"ע בפ"י עי"ת על הירוש' פ"א מביכורים מ"ג, שהוכיח שאין לפרש כונת הר"ן מטעם נדר].

ו. והנה לענין פטור הפקר מן המעשרות כבר הביא ב"כפות תמרים" לתרץ מה שמקשים למ"ל פסוק מיוחד לענין הפקר, הרי כבר נתמעט מן הכתוב "תבואת זרעך". ותירץ שצריך שני כתובים שמפסוק אחד היינו ממעטים רק מחיוב ההפרשה ובא הכתוב השני למעט גם שאין חלות הפרשה אם עבר והפריש, והסתמך בחילוקו על דברי הרמב"ם שלנו המחלק בין זה לזה.

והנראה שבאמת שני מיעוטים אלה קיימים גם לפי האמת. כי מש"נ "ובא הלוי" ודאי אינו ממעט אלא בזמן שיש כבר אפשרות הפרשה והיינו בתלוש שכל עוד שהתבואה מחוברת לקרקע ואם הפריש אין חל, ל"ש למעט מן הכתוב "ובא הלוי". אכן "תבואת זרעך" ממעט גם בעודו מחובר כל שאין זה "תבואת זרעך". שנאמר שרק לענין תלוש שיש לנו מיעוט נוסף "מובא הלוי" הוא שנתמעט גם שבדיעבד לא חלה ההפרשה. אולם במחובר שאין לנו אלא מיעוט אחד, באמת נאמר שהמיעוט הוא רק לענין חיוב ההפרשה, אבל לענין דיעבד לא נתמעט, ואם הפריש ה"ז תרומה.

כי כנ"ל על יסוד הספרי שהבאנו, יש באמת מקום גדול לחלק בין חלות ההפרשה דיעבד לחיוב ההפרשה. וע"כ במחובר בדיעבד חלה ההפרשה כיון שאין לענין זה שום מיעוט.

ומיושבים דברי הרמב"ם ויפה חילק בין הפקיר קמה להפקיר שבליים. ו. וכדברינו בהבנת הרמב"ם תיושב גם תמיהתו של הגאון ר' אלחנן וסרמן זצוק"ל (בירחון "אהל תורה") במה ששנינו בנדרים רפ"ב "כחלת אהרן וכתרומתו מותר. ופירשו הראשונים וכ"ה ברמב"ם (פ"א מנדרים הי"ב) מפני שאין דרך להביא אלו מנדר ונדבה. ולפי דעת הרמב"ם שלפעמים למרות שאין חיוב הפרשה מ"מ חל שם תרומה על מה שהפריש, הרי נמצא שיש גם תרומה שבא בנדר ונדבה. וכן יש להוסיף להקשות מעצם דין תרומה, שמה"ת חטה פוטרת את הכרי נמצא שכל מה שמוסיף ה"ז בגדר בא בנדר ונדבה.

[ואפי' לשיטת התוס' רי"ד, קי"ד נ"ח (וע"י נוב"י יור"ד סי' ר"א שחידש זה מעצמו) שלקיום מצות הנתינה חייב להפריש יותר ואינו יוצא בחטה אחת, מ"מ הרי גם לדבריו אין לזה שיעור קבוע, ואעפ"כ כשמפריש מארבעים עד ששים תרומתו מה"ת].

וראיתי דברי הגאון מהור"מ אריק מובאים בקונטרס עטרת חכמים סו"ס שו"ת מהר"ש לגר"ש אנגל ח"ו, שהשי"ס דייק בלשונו לומר כחלת אהרן וכתרומתו, שדוקא נוקט כתרומת אהרן לפי שהכהן אינו חייב להפריש אלא חטה אחת עפ"י הגרע"א, ובאופן זה ה"ז באמת דבר שאינו נידר, אבל בתרומה רגילה ה"ז באמת דבר הנידור, כיון שמוסיף כל כמה שירצה ה"ז נתפס בקדושה. אבל אין נראה חילוק זה מדברי הראשונים.

אבל לפי דברינו הענין מבואר, שהרי באמת לא תמיד ההפרשה חלה, ובמקרה שיש דין שההפרשה חלה ה"ז משום שקדושת התבואה לענין זה שיש בה כח להוציאו לפועל ע"י ההפרשה, יש בה מעצם גידולה באמת קדושת א"י. נמצא שבאמת

אין זה דבר הבא בנדר ונדבה, שעיקר הכח של ההפרשה נמצא בתבואה גם קודם לכן, ואילולי זה ההפרשה באמת לא חלה.

ח. ועפ"י כל הנ"ל תתורץ קושית ה"טורי"אבן" שהבאנו לעיל (אות ד') למה לנו מיעוט מיוחד לענין שביעית, שהרי הבדל גדול בדבר, שאילו היינו פוטרים מן הכתוב של "ובא הלוי" ה"ז רק אם יקצר בעודו הפקר, אבל אם זכה בתבואה בעודה במחובר, שאז אין פטור מכח מיעוט זה ההפרשה חלה בדיעבד, וכמו בכל הפקר קמה בשבלים כנ"ל, ולזה בא המיעוט בשביעית, שגם כשזכה בתבואה במחובר מ"מ אין בה זיקת תרומה וגם אם עבר והפריש אין תרומתו תרומה.

ומעתה נראה באמת שלא כיסוד דבריו של הפרי יצחק הנ"ל (אות ג'), זלעולם גם המפקיר רק את הפירות ג"כ פטור מן המעשרות, ואין לנו לפ"ז מקור גם לענין "קצירכם" הנאמר בעומר לחלק בין הפקר התבואה להפקר הקרקע.

אכן ע"י ט"א (ר"ה ט"ו ד"ה פטורה) שהביא מירוש' פ"ד מפאה מחלוקת ד"י ור"ל לענין הפקר לישראל ולא לנכרים שלר"י הפקר ולר"ל אינו הפקר, ומבואר שם ששביעית היא הפקר רק לישראל ולא לנכרים. א"כ י"ל שרק הפקר של שביעית שאין נכרי יכול לזכות בזה הוא שאנו קוראים בזה "קצירכם" לענין העומר, שהרי חוץ מישראל אין יכולים לזכות בו. אבל אם יפקיר גם לנכרים, שאז גם הנכרי יכול לזכות בזה, זה ודאי אינו "קצירכם".

וכמו"כ י"ל מה שנתמעט אדמת הפקר לענין שביעית שהוא או מ"לכם" כפי "המשיב דבר", או מ"שדך" כפי "שבת הארץ" ה"ז רק כשזה הפקר גם לנכרים, שכל שאינו הפקר אלא לישראל, ה"ז שפיר "לכם" ו"שדך".

ומעתה הקושיא מסולקת שכל שהוא הפקר באופן שאין זה "לכם" ולא "שדך", שהוא כנ"ל רק בהפקר גם לנכרים, אין באמת להביא מזה גם את העומר שאין זה "קצירכם", כמו שאין זה "לכם" ו"שדך". וממילא אין עצה להביא את העומר מאדמת הפקר, שכל הפקר הפטור משביעית אין מביאים ממנו גם את העומר.